

KEIJO MÄKELÄ**Verkostokulttuuri – utopia vai tuhon enne**

Verkostot muuttavat kulttuuria. Erityisesti verkostoituminen muuttaa työelämää, missä hierarkiat ja esimieskäskytykset käyvät vähäiseksi ja tilalle tulevat yhteistyö sekä asiantuntija- ja asiakasjohtaminen. Seuraavassa artikkelissa Keijo Mäkelä pohtii verkostoja ideologisella tasolla. Kirjoittaja päätyy tekemään useita toimintalinjauksia koulutusstrategiassa.

Verkostokulttuurissa toimimme yhteistyössä eli muodostamme verkoston. Tavara- ja palvelutuotannon näkökulmasta puhutaan *verkostotoudesta*, jossa teemme enemmän tai vähemmän säännöllisesti *verkostotyötä*.

Verkostokulttuuri on ymmärretty ehkä keskeisimmäksi suureksi kehitysaalloksi myös ”kymmenestä käskystä” koostuvassa Kansallisessa sivistysstrategiassa (KM 1993: 36), jossa ainakin varsinaisen verkostostrategian lisäksi kansalaisyhteiskunta, inhimillinen kasvu, työn murros ja jatkuvan oppimisen strategia osuvat verkostokulttuurin ytimeen. Mahdotonta on myöskään nähdä verkostojenkaan kannalta epäolennaisina muita sivistysstrategian ulottuvuuksia: kansalaisten perusoikeuksia, monikulttuurisuutta, kestävästä kehitystä tai innovaatiotratgiaa.

Verkostoyhteiskunnalle voidaan antaa useita eri sisältöpainotuksia, jolloin puhutaan vuorovaikutusyhteiskunnasta, jälkitekollisesta yhteiskunnasta, tietoyhteiskunta, palveluyhteiskun-

nasta, kommunikaatioyhteiskunta tai kansalaisyhteiskunnasta. Samoin verkostotyöllä on monta nimitystä riippuen näkökulmasta ja asiayhteydestä: etätyö, paikasta riippumaton työ, joustotyö, tietotyö tai teletyö. Verkostotulevaisuuden jäsentämiselle näyttääkin tyypilliseltä monien käsitteiden rinnakkainen ja osin kilpaileva käyttö. Vuorovaikutusyhteiskunnasta käytävässä keskustelussa on kyettävä käyttämään käsitteitä joustavasti eli sitoutumatta yksittäisiin käsitteisiin. Tämä on ymmärrettävää, koska verkostokulttuurissa on kysymys vasta visiosta tai utopiasta, jota ei ehkä koskaan saavuteta.

Sinällään verkostot eivät ole sen uudempiä kuin elämää on ollut maapallolla tai kun ihminen sosiaalisine verkostoineen on syntynyt. Aikanaan liikennevälineet hevosesta autoon tai veneistä lentokoneisiin ovat laajentaneet verkostoja eli ihmisen toiminta-alueita. Jo puhelimen laajan käyttöönoton jälkeen yhteiskunnassamme on ollut *reaaliaikaisen globaalin verkoston* piirteitä. Uuden vaiheen synnyttää *multimedian* eli kuvan, tekstin ja äänen siirtyminen verkkoon. Sopimusten kuten rahan siirtyminen sähköiseksi on jo viety pitkälle. Jatkossa hallinnollinen asiointi, koulutus, valvonta ja monet muut perinteiset työyhteisöjen toiminnot siirtyvät sähköisiin verkkoihin.

Sähköisten verkostojen kehitys on ollut myönteistä. Verkostoihin on viety toimintoja, jotka säästävät luontoa. Esimerkiksi liikenteen optimoinnilla eli logistiikalla voidaan luontoa säästää runsaasti. Sähköisiksi siirretyt toiminnot ovat myös välineellisiä, harvemmin inhimillisen elämän kannalta itseisarvoisia. Voidaan puhua myös kestävästä kehitykseen pyrkivästä verkostoideologiasta, joka utopiana lopulta tarjoaa jokaiselle meistä toteuttaa omaa persoonallisuut-

tamme ja joka tekee meistä verkostoissa tasa-arvoisia ulkonäöstä, iästä, sukupuolesta tai fysiologisista rajoituksista riippumatta. Tässä piilee ehkä yksi verkostokulttuurin vahvuuksista. Verkostossa emme myöskään juokse samaa kilparataa, vaan lähdemme samastakin lähtöpisteestä aina eri suuntiin. Tämä on selkeä konsepti myös oppilaitosten erikoistumiselle ja niiden keskinäiselle kilpailulle.

Verkostokulttuurin ongelmia on tunnistettu hajanaisesti. Ongelmat lienevät eri painotuksien samoja kuin nykyisissä verkostoissa. Syntyy klikkejä ja uusia syrjäytyvien ryhmiä. Menestyjät menestyvät todella hyvin. Vastapainona maailmanlaajuiselle verkottumiselle voi olla joidenkin erakoituminen vailla teknologiaa toimiviin luostareihin. Verkostot eivät tee maanpäälle 'taivasta', mutta ne voivat tehdä 'helvetin'. Idän ja lännen ristiriita voi säilyä edelleen: lännessä selviää vain verkostoissa, idässä menestyy perinteisellä teknologialla ja tuotannolla. Verkostoutopian maailmanlaajuisen toteutumisen esteenä on samoin taloudellinen ja teknologinen kiihkeyden ja kolmansien maiden välillä.

Sähköisen infrastruktuurin kehittäminen on noussut kehittyneen maailman ehkä tärkeimmäksi asiaksi asevarustelusta luopumisen jälkeen. USA:ssa Bill Clinton ja Al Gore julistavat tiedon valtateiden puolesta. Euroopan Unionissa on laadittu niin sanottu Bangemanin raportti. Suomessa laaditaan kansallista *tietotekniikkastrategiaa* (TIKAS) ja *tietostrategiaa*. Lienee tarpeetonta kysyä, voimmeko valita enää jotain; Meidät on jo valittu johonkin suurempaan ja tuntemattomampaan kuin EU.

Verkostotalous ja työ

Verkostotalous koostuu lukuisista suurista ja pienistä organisaatioista. Kullakin organisaatiolla on ydinosaamisensa. Periaatteessa yhdenkään organisaation olemassaolo ei ole oikeutettu, vaan osaamisellaan kilpailukykyisempi voi syrjäyttää heikomman, jonka on löydettävä uusi ydinosaamisen alue. Perimmältään verkostotalous ei tähtää kilpailijan nujertamiseen, vaan siihen että kaikki voittaisivat.

Työkulttuurin muutos tulee olemaan suuri. Verkostotalous tarjoaa mittavat mahdollisuudet palveluvientiin. Verkostotalous muuttaa pysyvät ja kiinteä työsuhteet joustaviksi. Organisaatioista häviävät hierarkiat ja esimiesten määrä käy vähäiseksi. Käskyjohtamisesta siirrytään asiantuntija ja asiakasjohtamiseen. Työsuhteet ovat määräaikaista, työajat yksilöllisiä, kausityö ja keikkatyö lisääntyvät, verkosto- eli etätöitä tehdään runsaasti. Jopa terveydenhuoltopalveluista suuri osa on sähköisissä verkoissa. Keskeinen piirre on yrittäjäisyys. Myös teollinen tuotanto on luonteeltaan palvelua. Pienyritysten määrä kasvaa, joskin tyypillisin työskentelymuoto on itsenäinen ammatinharjoittaja.

Kiinteistä kuukausipalkoista siirrytään tehtäväkohtaisiin korvauksiin. Tulevaisuuden palkkausmalli on sama kuin nykyisin projektiorganisaatioissa. Motivoituminen on keskeinen osa ydinosaamista. Taloudelliset tuloerot muodostuvat todennäköisesti suuriksi. Aidossa verkostossa ei voi kuitenkaan ketään voi 'omistaa' kuten puhtaassa teollisessa tuotantomallissa.

Verkostosivistys ja koulutus

Verkostosivistys voidaan ymmärtää toisaalta verkostokulttuurin edellyttämäksi *osaamiseksi* ja *moraaliksi*. Myös tunteet sisältyvät sivistykseen. Erityinen huoli on edellytysten luominen riittävälle turvallisuuden tunteelle. *Kansalaitten perusoikeuksista* tulee jatkuvan keskustelun ja arvioinnin kohde. Ylirationaaliselle tietoyhteiskunnalle voi syntyä myös vastailmiöitä. Käytännössä tämä voi ilmetä terroritekoina herkästi haavoittuvaa tietoyhteiskunnan infrastruktuuria kohtaan.

Verkostoyhteisöjen moraali on avainkysymys. Verkostoissa eivät menesty armottomat saalistajat puhumattakaan luopujista. Verkostossa eläminen edellyttää oma-aloitteisuutta ja jopa velvollisuutta pitää kiinni kohtuullisista oikeuksistaan. Verkostojen tulee tukea itsetunnon kasvua ja yhteisvastuuta. Toki toistaiseksi – ehkä ikuisesti – olemme kaukana siitä moraalista, jossa tavoitteena on kaikkien voittaminen.

Verkosto-osaaminen edellyttää jokaiselta ydinosaamista, joka liittyy kulloiseenkin elä-

mäntilanteeseen tai työtehtävään. Kaikilla tulee olla verkostokulttuurin edellyttämä *verkostosisivistys*, johon sisältyvät perinteisten luku- ja kirjoitus- ja laskutaitojen ohella kulttuurituntemus, systeemiajattelu, tulevaisuusajattelu, arvojenhallinta, ekologinen osaaminen, kommunikatiotaitoja kirjallisesta ilmaisusta kuvalliseen, tietotaidot kuten kyky tiedonhallintaan sekä kyky jatkuvaan oppimiseen. Esitetty kuva verkostojen edellyttämästä perussivistyksestä on luonnollisesti alkeellinen. Verkostosisivistystä koskevan keskustelun ja tutkimuksen tulisi olla jo nyt kiivasta.

Siinä missä kiinteämuotoinen koulutus tuotti uutta työvoimaa suhteellisen vakiintuneisiin tuotanto- ja ammattirakenteisiin, jatkuva koulutus pyrkii tuottamaan rakennemuutosyhteiskunnan ammatillista liikkuvuutta edellyttämiin tarpeisiin. Verkostoyhteiskunnassa painottuvat ammattirakenteiden sijaan tilanne tai tehtäväkohtaiset *kvalifikaatiot*. Verkostojen globaali reaaliaikaisuus luo edellytykset nopeille muutoksille, jolloin uusien kvalifikaatioiden tarve voi syntyä nopeasti ja jo opittujen hävittä yhtä nopeasti. Yksilön kvalifikaatioprofiili voi olla moninainen. Enää ei tarvitse sitoutua yhteen elinikäiseen ammattiin tai tehtävään. Uuden osaamisen hankkimisessa on kysymys jatkuvasta oppimisesta. Merkityksellistä on myös lopultakin tosiasiallisen osaamisen hankkiminen muodollisten tutkintojen suorittamisen sijaan.

Haasteena on jo 1990-luvulla niin peruskoulujen, ammatillisten oppilaitosten, lukion kuin korkeakoulujen kehittämisessä *erikoistuminen*. Tämä turvaa kullekin oikeutetun aseman verkottumisessa. Samalla tavoin kuin tietoyhteiskunnasta on sanottu, että siinä kaikki voittavat - periaatteessa kaikille koulutusyksiköille on Suomen kokoisessa maassa olemassa erityisrooli. Verkoston on tähdittävä myös koulutusvientiin. Teollisen yhteiskunnan maailmankuviin jäävät oppilaitokset ovat tuhoontuomittuja, koska tulevaisuudessa kukaan ei niihin hakeudu.

Tulevaisuuden *verkostokoulu* on siellä missä ihmiset ovat. Instituutioiden näkökulmasta perinteisistä kouluista ja oppilaitoksista tulee opetuksen tuottajia, kirjaston rooli välittäjän korostuu ja oppimispaikkoja ovat työpaikat, kodit tai monet nykyiset vapaa-ajan kohteet.

Tulevaisuuden koulua voisi nimittää myös *mediastoksi*, mitä nimeä on myös kirjastolle tarjottu. Jo lähitulevaisuudessa verkostokoulussa joukkoviestinnällä, sen interaktiivisuudella ja pienten kohderyhmien tavoittamisella on suuri rooli. Media käy valitettavasti puolustustaistelua neljäntenä valtiomahtina. Toimittajat muodostavat tyyppillinen teollisen yhteiskunnan instituution, joka ei välitä kansalaisten sivistystarpeista ja median tarjoamista mahdollisuuksista. Verkostoyhteiskunta edellyttäisi, että media otettaisiin perinteisen roolinsa lisäksi ydinosaamisellaan hyötykäyttöön.

Koulutukseen verkostostrategia

Kehityksen kulku näyttää 1990-luvun näkökulmasta väistämättömältä sen suhteen, että olemme menossa verkostoyhteiskuntaan. Verkostokulttuuri, -ideologia, -talous, -työ, -koulutus ja vastaavat muut näkökulmat on ymmärrettävä toisaalta tavoiteltavina visoina, toisaalta uusina nimityksinä hyville vanhoille käsityksille (vrt. 'työ tekijäänsä kiittää'; 'vie mennessäs, tuotullesas' = logistiikka; jne) tai muille moderneille käsitteille (visiojohtaminen, JOT eli 'juuri oikeaan tarpeeseen' -periaate).

Uuden koulutusstrategian muodostamiseksi on esitettävissä useita toimintalinjauksia:

- On selvittävä jatkuvan oppimisen taustalla olevat aidot tarpeet; vähintäänkin elämästä selviämisen taidot ovat tärkeitä viimeiseen elinpäivään asti. Samoin olipa yhteiskunnan taloudellinen tila mikä tahansa, perustarpeet on hoidettava: ravinto, terveys, asuminen, oppiminen, viestintä, muu kulttuuri jne. Nämä ovat väistämättä pysyviä lähtökohtia myös tulevaisuuden osaamis- ja koulutustarpeille.

- On selvittävä verkostokulttuurin edellyttämä sivistys osaamisesta moraaliin; perusopetus on järjestettävä sen mukaiseksi ja aikuisille aina vanhuksia myöten on annettava mahdollisuus täydentää perussivistystään.

- On arvioitava ammattisuuntautuneen koulutuksen strategia työkuultuurivisioita vasten; jäykistä linjajoista ja kiinteistä tutkinnoista on siirryttävä moduulirakenteeseen ja liukuviini eli limittäisiin tutkintoihin.

- On määriteltävä kansalaisten (perus) oikeudet ja myös velvollisuudet koulutukseen vartu-neimpia myöten; perusoikeudet ovat myös muuttuvia.

- Koulutusta on oltava tarjolla teleopetuksessa sisäoppilaitoksiin; koulutusvaihtoehtojen monipuolisuus on turvattava.

- On jäsennettävä jatkuvan oppimisen verkosto, joka muodostuu oppilaitoksista, kirjastosta ja mediasta.

- Oppimisjärjestelmässä ei tule antaa lainsäädännön tai rahoitustuen turvin etuoikeuksia joillekin instituutioille, vaan jokaisen on osamisellaan lunastettava paikkansa.

Perinteisellä toimintatavalla tämän koulutuksen kehittämissuunnitelman toteuttaminen olisi

luonnollisesti jo taloudellisista syistä mahdollista. Verkottuneella toimintatavalla, edullisella koulutuksen siirtämisellä pelkästään kalliista kiinteistöistä verkostoihin, voidaan ohjelma toteuttaa. Toteutuksessa onnistumisen kannalta tosin rahaa tärkeämpää on aito sivistys.

VIITTEET

Komiteamietintö 1993: 36. Kansallinen sivistysstrategia. Asiantuntijaryhmän ehdotus sivistyspolitiikan perustaksi.

Mäkelä, K. 1994. Tulevaisuuden etätö todeksi jo nyt. Futura 2/94.

Stenlud, H. Verkostotalous ja ohjausjärjestelmät. TI-KAS/Kansalaishanke. Muistio 18.8.1994.